

Constantin Elen

Un sanctuar al lui Dionyssos la frontiera ținutului geților

Abstract: *A number of ancient sources mention the existence in the Haemus Mountains, at the southern border of the kingdom of the Getae, of a sanctuary dedicated to Dionysos. The earliest attestation is due to the Athenian playwright Euripides, for the year 438 BC. The priesthood of Dionysos had, in the Geto-Dacian world, but also in the southern Thracians and in much of the Hellenistic world, the status of an official religion.*

Keywords: *Dionyssos, Liber Pater, sanctuary, dyonissiac priesthood*

Cuvinte-cheie: *Dionyssos, Liber Pater, sanctuar, sacerdoțiu dionisiac*

Într-o cunoscută tragedie a dramaturgului antic atenian Euripides¹, probabil cea mai veche din opera rămasă de la acesta, *Alcestis*², regăsim o informație pe care cea mai mare parte a istoriografiei o consideră a fi cea mai veche atestare a unui sanctuar dedicat divinității Dionyssos la nord de *oikumena* greacă. Pasajul sună astfel: *Iar cel al lui Dionyssos* [sanctuarul – n.n.] *a fost construit în Tracia, pe așa-numitul Haemus, unde se spune că au existat și câteva tăblițe cu scrieri ale lui Orfeu*³. Informația despre existența în zona Munților Haemus a unui spațiu sacru dedicat lui Dionyssos este reluată de Euripides și într-un alt text dramatic al său, *Hecuba*⁴, unde afirmă: *Unii spun că oracolul lui Dionyssos a fost în Pangaion, iar alții în Haemus, unde ar mai fi rămas unele scrieri pe tăblițe de la Orfeu, la care se referă Alcestis când nu acceptă orice leac din tăblițele tracilor, pe care se zice că le-ar fi scris Orfeu. Se știe că Dionyssos a fost și profet, pentru că tot el (Alcestis – n.n.) mai spune în "Bacchae"*⁵ *că acest zeu a fost și profet, pentru că în riturile sale de*

1. Născut în jurul anului 480 î.Hr., lângă Atena, și decedat în 406 î.Hr., în Macedonia (Easterling-Knox 1985, p. 316)

2. Piesa a fost jucată în premieră în anul 438 î.Hr., în cadrul festivalului anual Dionysia de la Atena (Fitts 1960, p. 143)

3. Schwartz 1966, p. 239

4. Piesa a fost jucată pentru prima oară, cel mai probabil, în jurul anului 424 î.Hr.

5. Piesa a lui Euripides compusă în ultimul an de viață al acestuia, la curtea regelui Archelaus al Macedoniei, și jucată după moartea autorului, în anul 405 î.Hr., la același festival Dionysia de la Atena (Rehm 1992, p. 23). Aparentul nesincronism cronologic al referirii la o lucrare din anul 406 î.Hr. într-una redactată cu circa două decenii mai devreme se explică prin faptul că opera lui Euripides ne-a parvenit prin transcrieri târzii, în care au fost operate și astfel de interconectări.

*la Serbările Bacchice cele nebune se dezlănțuie o imensă putere profetică*⁶.

Este firesc ca o informație, fie și repetată, inclusă în opere de ficțiune literară să fie privită cu circumspecție atunci când este pusă în discuție valoarea sa de izvor literar. În cazul atestării sanctuarului dionisiac de la frontiera de pe Haemus a regatului geților, este mult limitată, dacă nu pe deplin înlăturată de faptul că alte izvoare independente, de această dată ferm încadrabile în categoria documentelor istorice, confirmă informația. Astfel, sanctuarul din Munții Haemus este atestat și în anul 335 î.Hr., deci la circa două generații după menționarea sa în textele lui Euripides, în contextul campaniei pe care o efectuează la Dunăre Alexandru, moștenitorul tronului macedonean, după asasinarea tatălui său Filip al II-lea. Potrivit consemnării lui Arrian⁷, după scurta demonstrație de forță efectuată împotriva geților de la nordul Dunării și, mai ales, după eșecul de a-i supune pe triballii conduși de regele Syrmos, Alexandru Macedon și-a retras trupele la sud de Haemus, dar nu înainte de a efectua sacrificii de mulțumire la sanctuarul din munți. Patru secole mai târziu, istoricul Suetonius⁸ face o legătură neechivocă – dar de *interpretatio romana*⁹ – între sanctuarul vizitat de Alexandru și oracolul lui Dionysos, atunci când menționează: *Iar mai târziu, când Octavian a condus o expediție în Tracia, a cerut preoților din grota lui Liber Pater să facă riturile lor barbare... la același altar la care a oferit jertfă și Alexandru cel Mare*¹⁰. Alte două surse, independente una de alta, certifică existența acestui loc sacru din Munții Haemus și în răstimpul scurs între expediția lui Alexandru Macedon și campania lui Octavian Augustus: este vorba de Titus Livius¹¹ și, respectiv, Florus¹², care relatează același episod al expediției regelui macedonean Filip al V-lea. Într-o operațiune care avea drept scop securizarea frontierei nordice a stăpânirii sale extinse (prin subordonarea regatului tracic al lui Cotys) în avanpremiera planificatelor sale campanii antiromane, regele de la Pella escaladează în anul 181 î.Hr. Munții Haemus, într-un punct de unde ”puteau fi observate în același timp Pontul, Adriatica, Istrul și Alpii” – și ridică în vecinătatea oracolului două altare, pentru Zeus și pentru Apollo, cărora de aduce mai apoi sacrificii. De prisos, poate, să mai amintim că Dionysos era o divinitate supremă, echivalentă lui Zeus, iar Apollo era una dintre ipostazele sale privilegiate.

Iată, așadar, că știrile antice despre sanctuarul dionisiac din Munții Haemus sub abundente și se confirmă unele pe altele. Atestările se succed după cum urmează: în 438 î.Hr. – de către Euripides (mențiunea din *Hecuba* este, cel mai probabil, doar o revenire); în 335 î.Hr. – de către Arrian și Suetonius; în 181 î.Hr. – de către Titus Livius și Florus; în 28 î.Hr. – de către Suetonius. Toate aceste date sunt importante, întrucât se plasează în orizonturi cronologice care-i antrenează în procese și evenimente de relevanță supraregională atât pe geți, cât și sacerdoțiul dionisiac. Atestarea din anul 438 î.Hr. îi

6. Dindorf 2010, p. 510

7. Arrian 1, 2, 1, cf. Pârvan 1982, p. 33

8. Gaius Suetonius Tranquillus (cca. 69 – post 122 d.Hr.). Lucrarea ”Viețile celor 12 Cezari” a fost redactată în timpul domniei împăratului Hadrian, cel mai probabil în anul 121.

9. În epoca republicană târzie și în continuitatea imperială a acesteia, romanii l-au echivalat pe Liber Pater cu Bacchus/Dionysos

10. Suetonius, *Augustus*, 94, 6

11. Titus Livius, *Ab urbe condita* 40, 21-22

12. Florus, *Epitome* 1, 28, 4

găsește pe geți asociați într-un condominiu statal cu tracii sudici și antrenați laolaltă cu aceștia în mișcările politico-militare sincrone cu desfășurarea Războiului Peloponesiac, prin care tracii s-au emancipat atât de hegemonia persană (anterior exercitată prin satrapia Skudra), cât și de cea greacă; din acest orizont de timp ne parvin știrile despre regele și totodată legendarul sacerdot suprem Zeuta/Seuthes, dar și despre deificarea lui Zalmoxes¹³, ambii sacerdoți supremi ai cultului dionisiac¹⁴. Momentul 335 î.Hr., al declanșării ofensivei așa-numitului "imperiu macedonean" (coaliția de state realizată în regiunea balcanică de tatăl lui Alexandru cel Mare, Filip al II-lea) împotriva Imperiului Persan, geții se individualizează și prin organizare statală de tracii sudici, emancipându-se totodată de tutela macedoneană, instituită prin mariajul dintre regele Filip al II-lea și fiica regelui Kothelas (rege get asociat sacerdoțiului dionisiac fie și numai prin politonimul asumat, care-l leagă de ipostaza Kotytto a zeului Dionyssos); emanciparea a fost certificată politico-militar în 331 î.Hr., prin bătălia împotriva generalului macedonean Zopyrion. În orizontul de timp al atestării următoare, din 181 î.Hr., geții, intrați de această dată într-un proces de asociere cu dacii de același neam, sunt nevoiți să aleagă între tabăra elenistică, ainiată regelui Filip al V-lea, și cea romană, aflată în expansiune în spațiul balcanic; prin neangajarea în bătălia de la Pydna a trupelor comandantului get Cloilios, alegerea getică îi va favoriza pe romani. Dimpotrivă, în ultima generație a secolului I î.Hr., geto-dacii (conduși atunci de Cotiso – un alt rege asociat cultului dionisiac prin nume și, respectiv, Dicomes, Rolles și Dapyx) se vor afla în prima linie a confruntării cu Roma, într-un conflict-ecou al războaielor mithridatice. Inițiată și coordonată de rețeaua "transnațională" a sacerdoțiului dionisiac, care-l ridicase la rang de comandant suprem (și zeu, într-o procedură amintind de deificarea lui Zalmoxes sau de cea a lui Alexandru Macedon din Egipt) pe Mithridates Eupator-Dionyssos, această conflagrație a motivat Roma să abandoneze regimul republican în favoarea celui imperial, dar și să adopte un regim de represalii generalizate împotriva cultului dionisiac. După înfrângerea insurecției condusă de sacerdotul suprem al tracilor bessii, Vologases, din anii 14-11 î.Hr., generalul roman Calpurnius Piso (el însuși pontifex!) a nimicit sanctuarul acestora din Munții Rhodopi, iar după cucerirea Sarmizegetusei, aceeași soartă au avut-o toate sanctuarele geto-dacilor, inclusiv din ținuturile rămase în afara administrației romane. Avem așadar a presupune că, dacă a mai supraviețuit o vreme, poate chiar două-trei generații, campaniei din anul 29 î.Hr., sanctuarul lui Dionyssos din Haemus a sfârșit într-un mod similar.

Bibliografie selectivă:

Dindorf 2010

Dindorf, K.W., *Scholia Graeca in Euripidis Tragoedias ex codicibus aucta et emendata*, vol. I, Ed. Oxonii, Oxford

Easterling-Knox 1985

Easterling, P.E., Knox, B.M.W. (eds), *The Cambridge History of Classical Literature*, vol. 1, Ed. Cambridge University Press, Cambridge

13. Platon, *Charmides*

14. Vezi argumentația la Nistorescu 2010

Fitts 1960

Fitts, Dudley, *Four Greek Plays*, Ed. Harcourt, Brace & World, New York

Nistorescu 2013

Nistorescu, Laurențiu, *Un precedent al arhe-ului burebistan: cooperarea daco-getică din epoca lui Rub-obostes și Oroles (II)* - în Acta Centri Lucusiensis nr. 1A/2013, Ed. CSDR Lucus, Timișoara, p. 24-40

Nistorescu 2010

Nistorescu, Laurențiu, *Regalitatea arhaică. Momentul Zalmoxes*, în Studii de Istorie a Banatului, nr. 34/2010, Ed. Universității de Vest Timișoara, p. 5-22

Pârvan 1982

Pârvan, Vasile, *Getica, o protoistorie a Daciei*, Ed. Meridiane, București

Rehm 1992

Rehm, Rush, *Greek Tragic Theatre*, Ed. Routledge, London/New York

Schwartz 1966

Schwartz, E., *Scholia in Euripidem, vol. II – Scholia in Hippolytum, Medeam, Alcestis, Andromachum, Phesum, Troades*, Ed. Reimer, Berlin

Suetonius 1958

Suetonius, *Doisprezece cezari*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București

Titus Livius 1976

Titus Livius, *Ab urbe condita*, vol 1+2, Marinescu Nour, A. (trad.), Ed. Minerva, București